

Szabó Dezső sümegi fegyelmi ügye

Szabó Dezső önéletrajzát Budapest ostroma közben, mikor az öregedő szerző éhezve didergett a pincében, 1914 tavaszával, a Sümegen lezajlott fegyelmi ügyének leírásánál szakította félbe a halál.¹ Ezt a fegyelmi ügyet Szabó Dezső irodalomtörténeti értékelője, Nagy Péter csak röviden említi. Legfeljebb annyit jegyez meg róla, hogy „egy blaszfémianak minősített könnyelműen tréfás kijelentéséért akasztanak most fegyelmit a nyakába, és helyezik át Ungvárra.”² Véletlenül rátaláltunk a sümegi reáliskola iratai között³ a fegyelmi ügy iratainak egy részére, amelyekből megismerhetjük a konkrét vádat, de egyben Szabó Dezső védekezési módszerét is. Az így nyert kép talán egy vonással hozzá fog járulni a fiatal, szenvedélyes Szabó Dezső jellemzéséhez, de az iratokból megismert pontos adatokból arra is következtethetünk, mennyire őszinte öregkori visszaemlékezéseiben.

Szabó Dezső 1913 őszén került — fegyelmi határozattal — Székelyudvarhelyről Sümegre. A 4 osztályos alreál tanári kara mindössze 7 tagból, összes tanulólétszáma 113 főből állt. Az iskola élén álló Kellemen Károly igazgató már 1885 óta itt működött, 1893 óta igazgatóként. Nagy erőfeszítéseket tett, hogy az iskolát 8 osztályos főreállá fejlessze, de hasztalanul, főleg azért, mert a község semmiféle terhet nem tudott erre a célra vállalni. A tanárok ebbe a kis falusi iskolába való beosztásukat valósággal büntetésnek tekintették, ha tehették, igyekeztek mielőbb elkerülni, tehát a tehetségesebb, mozgékonyabb tanárok gyakran változtak. Mentek, ki Temesvárra, ki Kecskemétre. Összezőrdüléseiken az igazgató annyira nem tudott úrrá lenni, hogy némelyik tanár hétszámra nem is beszélt a másikkal. Néha veszekedésüket még áthelyezésük után is folytatták hivatalos és nem hivatalos írásokban.⁴

A tanárok közül Dehény József még 1913 szeptemberében engedélyt kapott arra, hogy öt negyedikes polgárista leányt mint magántanítványt gimnáziumi különbözeti vizsgára készítsen elő. Közük volt a polihisztor múzeumvezetőnek, Darnay Kálmánnak, az állatorvosnak és a gyógyszerésznek a lánya is. Az igazgató csak azt kötötte ki, hogy az oktatás délután 1—3-ig a reáliskola egyik tantermében történjék, mert egy korábbi sűrűlódás miatt elhatározta, nem engedélyezi, hogy bármelyik reáliskolai tanár a polgári iskolában bármilyen tevékenységet fejtsen ki.

1913 november elején Dehény néhány napra hivatalos engedéllyel elutazott Sümegről, és Szabó Dezsőt kérte meg, hogy magánóráin helyettesítse. Szabó Dezső az órát végigtréfálta a tanítványaival, ezt valószínűleg őszintén írta meg önéletrajzában. Tréfálás közben az egyik leánynak nyakán függő Mária éremre mutatva megkérdezte: „Mi jár az ön nyakában tánc-lépést? Ja tudom már annak a zsidógyereknek az anyja, aki Názáretben vagy Betlehemben született.” A leányok ezt mint nagyszerű tréfát szerte mesélték a városban, úgy, hogy a visszatérő Dehény már elbeszélte az igazgatónak, magánbeszélgetésben, hogy „Hallotta, mit mondott Szabó Dezső? . . . Restellem, hogy így viselkedett”. Az igazgató azt mondta, ő is restelli ezt, és meg is fogja mondani Szabó Dezsőnek. Ezt a beszélgetést Dehény József elmondta Németh János sümegi plébánosnak, aki a reáliskolához kinevezett „püspöki biztos” címet is viselte, noha ennek nem sok értelme volt, mert a reál állami iskolaként működött.

¹ Szabó Dezső: Életeim. Budapest. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1965. II. köt. 572. oldalon említi 1944. dec. 22-i kelettel, hogy már éhezik. A sümegi fegyelmiről az 578—9. oldalon ír. A könyv utolsó lapja 583. 1945. jan. 5-én halt meg.

² NAGY PÉTER: Szabó Dezső indulása. Irod. tört. füz. 22. sz. Bp. 1958. 33. Szabó Dezsővel legutóbbi irodalomtörténeti munkáinkban másutt is Nagy Péter foglalkozik. Így NAGY PÉTER: Szabó Dezső. Bp. 1963. Magyar Irodalmi Lexikon. Bp. 1965. 111. köt. 111—113., A magyar irodalom története szerk. Sötér István Bp. 1966. VI. köt. 190—199.

³ Zalaegerszegi Állami Levéltár. Sümegi gimnázium iratai. Iktatott iratok 5. csomó. Elnöki iratok 1879—1919.

⁴ U. o. 1911. évi eln. 1, 7, 1913. eln. sz. nélkül

Néhány nappal később az iskolai hitoktató Somlyai Ambrus (nevére Szabó Dezső tévesen emlékszik, és őt „Horváth”-nak nevezi), elment a reáliskolai igazgatóhoz, és a plébános nevében intézkedést kért Szabó Dezső vallást sértő kifejezése miatt. Ekkor az igazgató még könnyen elsimíthatta volna az ügyet, de hűen a más tanárokkal szemben tanúsított korábbi magatartásához, hivatalos képet vágott, és a panasz bejelentését írásban kérte. November 22-én már meg is kapta a plébánosnak objektív hangú levelét, melyhez csatolta Somlyai hitoktátónak Szabó Dezső fent idézett szavait idéző jelentését, és az ügyben vizsgálat elrendelését kérte. Itt megjegyzem, hogy Szabó Dezső az önéletrajzában sokkal szelídebben fogalmazza meg a panaszolt mondatot. Szerinte csak annyit mondott volna: „Ki ez a néni, nem a betlehemi kisgyermek anyja?”⁵ Ennek a fogalmazásnak nem volt az a köztöködő éle, ami egyébként Szabó Dezsőnek annyira sajátos volt, úgy hogy fel kell tennünk, a hitoktató feljelentésében foglalt szavak hangzottak el. Egyébként ezt a fegyelmi során Szabó Dezső soha nem tagadta, és az egyik leánya tanúként is vallotta, hogy azt mondta Szabó Dezső, ami a feljelentésben volt. Arról azonban, amit e feljelentés után tett, ami cseppet sem volt diplomatikus, és ami oly tökéletesen jellemző a fiatal „Donkisottra”, önéletrajzában mélyen hallgat.

A plébános levelének vételekor ugyanis Szabó Dezső betegen feküdt lakásán, az igazgató erre írásban szólította fel, hogy a feljelentésben állítottak valóságáról és az ügy körülményeiről haladéktalanul tegyen jelentést. Erre még az nap a következő választ kapta:

„Igen tisztelt Igazgató Úr!

Somlyai Ambrus úr személyem iránti szíves érdeklődésére tisztelettel a következőt válaszolom:

1. Az én időtöltésem a lányokkal teljesen magánjellegű volt, ott azt beszéltem, amit akartam, a dolgokra nem is emlékszem s az ott mondott szavakhoz semmi egyházi vagy iskolai felsőségnél köze nem lehet.

2. Somlyai Ambrus úrnak nyílt keresztényi eljárásáért testvéri ölelésem küldöm.

Az igen tisztelt Igazgató Úrhoz maradok őszinte tisztelettel

Sümege 1913. nov. 22

Szabó Dezső
tanár és Ambrus testvére
a Krisztusban.”

A levélben foglalt merev elutasítást és a hitoktató iránti epés gúnyt az igazgató még sem tűrhette, és még az nap még egy felszólítást küldött Szabó Dezsőnek, melyben fellépésének alapjául utalt arra, hogy az eset az iskolai helyiségben történt, kétségbe vonta, hogy az esetre nem emlékeznek, és a hivatalos levélre megfelelő hangú választ kért. Szabó Dezső még az nap újabb, egészen hivatalos levelet írt, de abban sem volt sok köszönet.

„Igen tisztelt Igazgató Úr!

Nagybecsű átiratára a következőket vagyok bátor felelni.

Dehény József tanár 5 leánytanítványát 3 órán át privátelőadásokra elvállaltam. Ez egy egészen magántermészetű ténykedés, mert azt, hogy Dehény J. az iskola egy termében pénzt keres, hivatalos jellegű dolognak el nem ismerhetem.

Hogy ott mit és miről beszéltem a lányoknak, erről csak a *lányok szüleinek* vagyok felelős, s bármelyik szülő rekriminál, kellő magyarázattal és elégtétellel szolgálók.

Természetesen ez nem érinti az Igazgató Úr iránti feltétlen tiszteletem és nagyra-
becsülésem.

Sümege 1913 nov. 22.

Kiváló tisztelettel
Szabó Dezső”

Érdemben most sem felel, rabulisztikusan megkerüli a kérdést, és feljebbvalója iránt éppen nem mutat tiszteletet.

Az igazgató még aznap harmadik levelet is írt Szabó Dezsőnek, kifejtette, hogy minden körülmények között korrektül kellett volna viselkednie, és ha úgy történt, ahogy a feljelentés előadta, ezt a maga részéről helytelennek tartja, és a jövőben ilyen nyilatkozatoktól tartózkodjék. Ez utóbbi levelét másnap közölte a plébánossal is.

Tehát az igazgató ügyetlenül és határozatlanul, de igyekezett az ügyet elsimítani. A plébános azonban ezzel nem elégedett meg. Újabb és újabb levelekben követelt határozot-

⁵ Szabó Dezső: Életeim. II. 578.

tabb, hivatalosabb és erélyesebb fellépést. De nem pihent Somlyai Ambrus hitoktató sem. Arra ugyan természetesen nincs adat, amit Szabó Dezső önéletrajzában állít, hogy a gyóntatószékben próbált volna a leányokból terhelő vallomásokat kicsikarni, de hivatalos beadvánnyal fordult a polgári leányiskola igazgatójához, akivel a reáliskola igazgatójának korábban sűrűdásai voltak, gondoskodást kért arról, hogy a „vallásában mélyen megsértett” leányok a jövőben olyan helyen meg ne fordulhassanak, ahol „akár hitük, akár erkölcsük veszélyben foroghat”. Azzal fenyegette az igazgatót, hogy ha megfelelő intézkedéseket nem tesz, a tanfelügyelőségénél feljeleníti. A légkör olyan feszült lett, hogy Szabó Dezső két tanártársa rendkívüli tantestületi tanácsülés összehívását kérte, a támadások elleni kollektív védekezés megbeszélésére, az igazgató pedig hosszú felterjesztésben panaszkodott a tankerületi főigazgatónál, hogy Németh plébános úgy viselkedik, mintha felettese lenne, utasítgatja, rendelkezik vele. Ez ellen védelmet kért. Hogy a tantestületi ülésen mi történt, sajnos nem tudjuk, a jegyzőkönyvnek csak egy töredéke maradt fenn. Most azonban már érdemi védekezésre készült. A magánórákra járó polgáristák szüleitől nyilatkozatot kért (ezt utóbb Szabó Dezsőnek tulajdonította) arról, hogy leányaikat nem látják erkölcsileg és vallási szempontból veszélyeztetve, újabb nyilatkozatot vett Szabó Dezsőtől, melyben ő most már — az inkriminált kifejezést nem tagadva, de el sem ismerve, komoly hangon kijelentette: „Dehény József leánytanítványai — egészen magánjellegű érintkezésben mondott — valamelyik mondatom félremagyarázták: kérem az igen tisztelt Igazgató Urat, hogy abban az esetben, ha valamelyik szülő ez irányban érdeklődne vagy nyugtalanodna, szíveskedjék megnyugtatni, hogy minden vallássértő gondolat annál is inkább távol volt tőlem, mert elveimnek nem szoktam kiskorúak között propagandát csinálni s az ilyen bárki részéről elítélem. *Becstelennek tartanám azt az oktató személyt, ki tanítványaival bármily idea érdekében paktálna.*

Sümege 1913. dec. 3.”

December 4-én az igazgatói irodában kihallgatta az esetről jelen volt leányokat. Ebben igaz van Szabó Dezsőnek visszaemlékezéseiben. Valósággal megható, mennyire kiálltak mellette a tanítványai. Az öt leány közül négy nem is volt hajlandó emlékezni arra, voltaképpen mit mondott Szabó Dezső, csak az az egy ismerte el, hogy a kifogásolt mondat elhangzott, akinek a nyakán a Mária érem volt. Valamennyi — bár külön-külön hallgatták ki, — egybehangzóan állította, hogy az egész órán át tréfált velük, akármint mondott, csak tréfának vették. Semmi bántót nem mondott, senkinek semmiféle érzését nem sértette.

A plébános azonban most már ezzel sem elégedett meg. Minthogy az igazgató a rendelkezésre álló adatok alapján nem volt hajlandó fegyelmi vizsgálatot elrendelni, és az ügyet felsőbb hatóságának jelenteni, a plébános Kárpáti Kelemen székesfehérvári tankerületi főigazgatóhoz fordult, az pedig már 1913. december 15-én felhívta a reáliskola igazgatóját, terjessze fel az ügyben keletkezett iratokat, és tegyen részletes jelentést. Kellemen igazgató december 16-án (vagy 26-án, az írás nem világos) hosszú jelentést írt, ebben azonban inkább csak magát mentegette, ő korrekciót járt el, nem „járt egy úton” Szabó Dezsővel, mulasztás nem terheli. Finoman mentegeti ugyan Szabó Dezsőt is, de olyan érvekkel, amik inkább ártottak neki, mint használtak. Pl. Szabó Dezső azt hitte, a Mária éremet viselő leány református, mert atyját ismerte, tudta róla, hogy református, ezért csodálkozott az érem viselésén.

A tankerületi főigazgató jó idő múlva határozott csak, 1914. március 14-én kitűzte a fegyelmi vizsgálatot március 23-ra. A fegyelmi vizsgálatról természetesen már nem maradtak iratok a gimnáziumban, csak az eredményt tudjuk, áthelyezést Ungvárra.

A fegyelmi ügyről ma is különböző legendák keringenek. Egyik szerint a fegyelmi voltaképpeni oka az lett volna, hogy Szabó Dezső Ramasetter Vincének az iskola előtt álló szobrát lepiszkította. Ennek semmi nyoma nincs. A másik néhai Schuster Oszkártól, az eger-szei gimnázium nagy hírű klasszika-filológia tanárától származott, aki a fegyelmi vizsgálaton részt vett. Szabó Dezső is említi önéletrajzában, hogy a tankerületet egy tanár vagy igazgató képviselte, akinek nevére nem emlékszik. Schuster állítólag egy magánbeszélgetésben megkérdezte Szabó Dezsőt, hogy miért tette ezt. Erre Szabó Dezső azt felelte volna, hogy a nyakban viselt Mária éremhez azért nyúlt hozzá, hogy így alkalma legyen megfogni a kislány mellét. A válasz nagyon hasonlít Szabó Dezső eljárására, de aligha valószínű, hogy így történt. Ha nem is hihetjük el azt a nőknél elért rengeteg sikert, amivel Szabó Dezső önéletrajzában dicsekszik, és szemmel látható az a törekvése, hogy magát mint kitűnő pedagógust állítsa be, akkor is úgy tűnik, hogy önéletrajza volt arra, tanári helyzetével vissza nem él. Nem fér kétség ahhoz, hogy ha a fegyelmi ügy során tett írásbeli nyilatkozatai, ha nem is ügyesek, mindig teljesen őszinték, és a tanári becsületről a december 3-i nyilatkozatban vallott felfogása nem engedett volna meg ilyen kisiklást.

A fegyelmi úton való áthelyezését alkalmasint nem is annyira a feljelentésben foglalt kifejezésnek, hanem a hitoktató kíméletlenségének, és saját nyilatkozatai gyönyörösségének köszönhető, saját magának és Sümege város kulturális fejlődésének igen nagy kárára.

Degré Alajos

Móricz Zsigmond és Holics Janka első találkozásai 1902-ben

Az irodalomtörténet művelői előtt közismert, milyen mély hatással volt Móricz Zsigmond életére, egész életművére első feleségével, Holics Jankával kötött házassága és hozzáfüződő szerelme.

Nemcsak a nagy író külső élete folyását, magánéletét és családi körülményeit határozta meg döntő módon ez a házasság. Nemcsak egyéni boldogságának és későbbi boldogtalanságának volt kútfője ez a nagy szerelem: kapcsolatuk az író teljes életművére rányomta bélyegét.

Ha túlzásnak hat is, sok igazság van a később oly boldogtalanná vált feleség keserű szemrehányásában, hogy ti. Móricz Zsigmondot ő „tette” nagy íróvá. Valóban az író csaknem minden nőalakján felismerhetők Janka testi-lelki tulajdonságai, jellemvonásai, asszonyi viselkedésének jellegzetes nyomai. Még az író olyan nőalakjain is, amelyeket nem kifejezetten róla mintázott, amelyeket nem közvetlenül ő „ihletett”. Maga Móricz Zsigmond írja egy helyen: „(Janka) neki minden volt a művészetben: a hősnő, a dajka, a proletárnő, a géniusz, az édesanya és a szerető . . .”¹

Szerelmük és házasságuk történetét vagy ezek egyes epizódjait — néha egészen nyers realizmussal, máskor a mesemondás színes idealizálásával — az író sokszor feldolgozta műveiben és önéletrajzi visszaemlékezéseiben. Ez írásokból meglehetősen részletesen ismerjük egymáshoz kapcsolt életük, kezdetben boldog, majd mind jobban elhidegülő házasságuk történéseit.

Kevésbé ismerjük összeismerkedésük és szerelmük kezdő szakaszait, az első találkozások történetét, amelyek sorsukat egybefűzték, a közös életút kezdetét, amelyen elindulva együtt haladtak a tragikus végkifejlet felé.²

Mint tudjuk, Holics Janka 1901 júniusában kapta meg elemi népiskolai tanítónői oklevelét Pozsonyban. Minthogy a Felvidéken nem kapott állást, pesti barátnője, Fűkő Boriska hívására az év őszén feljött a fővárosba, hogy elfoglalja a barátnője által ajánlott kispesti beosztást. Az állás elfogadásában része volt annak az akkor még komoly szándékának, hogy Budapesten megszerzi a polgári iskolai tanítónői oklevelet is.

Fűkő Boriska nemcsak állást szerzett Jankának, hanem lakást és ellátást is biztosított részére saját családja körében. Fűkőkék akkor a IX. ker. Tűzoltó utca 21. számú kétemeletes házban laktak.³ A fiatal tanítónő innen járt ki naponta villamossal a kispesti magán polgári iskolába.⁴

Ebben az iskolaépületben ismerkedett meg Móricz Zsigmond későbbi feleségével egy iskolaköri összejövetel (piknik) alkalmával, ahogy ezt *Fáklya* című regényében később reális hűséggel megírta.

A köztudat is, az irodalomtörténet is csak annyit tud Móricz Zsigmond életének erről a szakaszáról, hogy Jankával való megismerkedése után hatalmas lánggal lobogott fel a fiatal költő szerelme — mert akkor még költő és drámaíró akart lenni. Az első találkozást követő hónapok történetéből ezen kívül mindeddig alig tudunk valami konkrétumot.

Pedig a fiatalok első találkozásainak történetét, ha nagyon vázlatosan is, maga Holics Janka jegyezte fel Móricz Zsigmond ismeretes fiatalkori munkanaplójában, az ún. Fehér Könyvben. Ha ezeket a kétségtelenül „hiteles” adatokat beleillesztjük az 1902. év első felének más forrásokból felderíthető eseményeibe, szinte teljes, hiánytalan képet kapunk a későbbi nagy író és fiatal szerelme első találkozásainak történetéről.

*

A Móricz Zsigmond Fehér Könyve 203a. oldalán látható gyorsírással szöveg — Móricz Miklós olvasása szerint — a következő:

„1902.

1. Először találkoztunk jan. végén
2. (Másodszor) a Gyermek-előadáson
3. a Nőegyleti Bálon, márc. 8.
4. Majthényinénál, húsvétkor
5. Első vizit . . . az István úton, húsvét másodnapján

¹ Míg új a szerelem. Regény. M. Zs. Összes művei. Bp. 1959. 51.

² Ennek a tájékozatlanságnak egyik fő oka, hogy mindeddig szinte semmi sem került elő, illetve nyilvánosságra korai levelezésük — legalább is Móricz Zsigmond Holics Jankához intézett első leveleinek — anyagából.

³ A Budapesti Lak- és Címjegyzék (Címtár) 1902. évfolyamának 1119. lapján olvasható: „Holics Janka, tanítónő. IX., Tűzoltó utca 21.” Ugyanennek a kötetnek 1009. lapján Fűkő János honvéd huszárszázados azonos lakáscíme is olvasható.

⁴ Az egykori iskolaépület ma is megvan Kispesten a Lenin tér 5. szám alatt. Az iskola bejárata akkor a Tóth József utca (ma Tarcsay Vilmos utca) 1. számú kapun volt.

6. Ápr. 26. a Városligetben voltunk

7. Május 1-én (vagy elején?) Majthényinél

8. Akkor maga Kisújszállásra ment; mikor visszajött, meglátogatott a Márton utcában és Zsani névvel hármasan elmentünk a Múzeum Képtárába."

Az utolsó (8.) pont fogalmazása döntően bizonyítja, hogy e feljegyzéseket maga Janka jegyezte be Móricz Zsigmond naplójába. E fontos életrajzi feljegyzések — érthetetlen módon — mind-éddig elkerülték a kutatók figyelmét, pedig segítségükkel fényt deríthetünk Móricz Zsigmond életének erre a legkevésbé ismert, de sorsdöntő szakaszára is.

Vegyük sorra a feljegyzéseket és az egykorú források egyéb adataival kiegészítve derítsük föl a mögöttük történt eseményeket.

1. Az első feljegyzés sem a pontos dátumot, sem a találkozás színhelyét nem közli. A *Fáklya* című regény közléseiből és más életrajzi adatokból tudjuk, hogy ez az első találkozás a kispesti iskolában rendezett teaestélyen történt, ahová Móricz Zsigmond a Hildenstab-család társaságában ment el. Az iskola igazgatónője ilyen téli teaestélyek rendezésével is igyekezett a nehezen boldoguló iskola társadalmi és anyagi bázisát megerősíteni. A meghívottakat művészi műsorokkal is szórakoztatták. Az 1902. január 25-i teaestélyt is ilyen „művészi esemény”-ként hirdették meg a helyi sajtóban. Erdős Mór Hubay Jenő Csárdajelenetét játszottta hegedűn, Gessler zenetanár cimbalmon játszott, Póka Gyula zongorázott. Volt a műsoron „monológ” is, ami szintén hozzátartozott akkor az ilyen rendezvények kellékeihez. A műsor után táncmulatság következett, miközben a házilag készített büffét kiárusították. Ezt a bevételt fordították aztán a jótékony célra.⁵

Itt találkozott tehát legelőször a fiatalok. Amikor Janka visszaemlékezett erre a találkozásra, már nem tudta pontosan a teaestély napját. Ezért találjuk a szakirodalomban is hol a januári, hol a februári hónapot emlegetni. De a helyi sajtó közléseiből kétségtelenül megállapítható, hogy ez csak a január 25-i teaestély lehetett első találkozásuk napja. A találkozás részleteit, a környezet leírását a *Fáklya* IV. könyvének 3—6. fejezeteiből ismerjük.

2. A fiatalok második találkozása a „gyermekelőadás” 16 nap múlva követte az elsőt. A polgári leányiskola ifjúsága február 10-én színelőadással egybekötött jelmezes bált rendezett a Kispesti Színházban az iskola szertárai javára. Eljártak Muray Károly, *A párisi baba* és a *Tolcsvainé végrendelete* című egyfelvonásosokat, meg a *Hamupipőke* című mesejátékot.

A kis szindarab szereplőinek névsorában *Hildenstab* Jucika nevét is olvashatjuk. (A januári teaestélyen tulajdonképpen az ő révén ismerkedett meg Móricz Zsigmond Jankával, aki Jucika tanárnője volt.) A színelőadást követő „baba-bál”-ból a megjelent felnőttek is kivették részüket. Ez a táncmulatság nyújtott újabb alkalmat a fiatalok találkozására.⁶ Minden bizonnyal ez az ifjúsági színelőadás módosította Zsigmondot arra az elhatározásra, hogy a korábban megkísérelt, de befejezéshez soha sem jutott drámai színművek helyett ő is megpróbálkozik énekes-zenes szindarabok írásával. Nem sokkal az ifjúsági előadás után elutazott Kisújszállásra és ott nagy felkesedéssel hozzáfogott *Poddy* címmel tervezett vídám operettjének megírásához.

3. Nem sokáig volt azonban maradása Kisújszálláson. Itt — munkanaplója szerint — február 22—25. napjain foglalkozott az operett-írással. Naponta mintegy 300 sort írt meg belőle. Valami módon híret vette, hogy a Kispesti Jótékony Nőegylet március 8-án hangversenyyel egybekötött táncestélyt rendez. Erre már február végén szétküldték a meghívókat. A szerelmes fiatalembert ez a hír és Janka utáni vágyódása visszahívta Kispestre.⁷

Március 8-án ő is megjelenik a táncmulatságon és az azt megelőző hangversenyen s ekkor találkozik harmadszor Jankával. A hangversenyen Erdős Mór most is Hubay Csárdajelenet-ét adta elő, Cséka Aladár zongorázott, a műkedvelők pedig bemutatták *Gondinet Valami hibája van...* című vígjátékát.⁸

„A mulatság kitűnően sikerült s azon a megjelent közönség igen jól mulatott” — írta öt nappal a mulatság után a helyi lap, hozzátéve még, hogy „Kedélyesség dolgában egyik legjobban sikerült mulatsága volt a szezonnak”. E mellett anyagilag is szép sikert jelentett a Jótékony Nőegylet „szociális alapja” javára. Az anyagi sikerhez hozzájárult a felülfizetésekben és a tombola tiszta hasznából származó bevétel is. A felülfizető urak névsorában *Móritz Zsiga* (így!) nevét is olvashatjuk. Majthényi Miklós barátjával együtt 2—2 koronát fizettek a jótékony célra.

Ez a 2 koronás „felülfizetés” az ő akkori anyagi helyzetében figyelemre méltó áldozat volt, amelyet — a segítő szándékon túl — Janka felé irányuló gesztusként kell értékelnünk. Vége is nem árulhatta el ideálja előtt, hogy 2 koronát sem tud jótékony célra áldozni.

⁵ L. a Kispeszt-Szentlőrinczi Friss Újság 1902. jan. 14., 18. és 25.-i száma 1. oldalain.

⁶ L. Kispeszt-Szentlőrinczi Friss Újság 1902. febr. 9. és 12. száma 1. oldalain.

⁷ Ennek a vágyódásnak emléke az *Az utcán* című verse, amelyet április 9-én írt, illetve jegyzett be a *Fehér Könyvbe*. (E versről a következőkben még lesz szó.)

⁸ L. az id. helyi lap 1902. febr. 22. és 28-i száma 1. lapjain.

Ugyanebben a báli beszámolóban Holics Janka nevét kétszer is olvashatjuk: először a megjelent leányok névsorában, másszor a tombolanyereménytárgyat adományozók között. Ő ezzel az adományozással tett eleget a konvencionális szokásoknak.

Nevüknek a helyi sajtóban olvasható közlése „hitelesíti” Janka feljegyzését: valóban itt találkoztak harmadszor ezen a nőegyleti mulatságon, ahol Móricz Zsigmond megint tanulhatott valamit a vígjátékirás „tudományából” is.

3a. Egy héttel a nőegyleti bál után március 15-e volt. Janka feljegyzései nem tesznek említést arról, hogy ezen a napon is találkozott volna Móricz Zsigmonddal. Viszont az író 1925. január 5-én kelt, házasságuk 20. évfordulójára írott levelében arra emlékezik, hogy (Janka) „a verses drámatöredéket, amit neki vittem *március 15-re*, nem értette...”⁹

Valószínű, hogy Janka emlékezetéből kiesett ez a — talán csak futólagos, talán az iskolai ünnepélyen történt — március 15-i találkozó. Egészen bizonyosra vehetjük, hogy az író jól emlékezik: még 23 év után sem felejtette el ezt az élményét. Nem felejtette el, hogy amilyen lángoló hittel nyújtotta át akkor „szép szerelmének” a maga írói elhivatottságának bizonyóságaképp a drámai töredéket, a leány éppen olyan értetlen közönnyel, meg nem értéssel fogadta a szokatlan „ajándékot”.

De a közönyös, rideg fogadtatás nem vette el az önbizalmában rendületlen író kedvét a további erőfeszítésektől. Újból előveszi vígoperettje fogalmazványát és hozzáfog annak második kidolgozásához. Sietni szeretne a befejezéssel, hogy a kész színdarabbal s annak másorra-tűzésével mihamar előállhasson. Nagyon kellene már nemcsak az erkölcsi, hanem az anyagi siker is. Nemcsak írói elhivatottságát, de — hovatovább — partiképességét is igazolni szeretné Janka előtt.

4. A szorgos írói igyekezet közben hamarosan újra találkozunk: március 30-án, húsvét vasárnapján, Hildenstabné, a kispesti postamester nő (Jucika édesanyja) otthonában.¹⁰

Hildenstabné nagyon szerette, nagyrabecsülte leánya fiatal tanítónőjét, akit — a családi emlékezők szerint — jogász fia jövendőbelijének szemelt ki. Így két okból is szívesen látta családjá körében, ahol — ekkor még — Móricz Zsigmond is mindennapos (ha ugyan nem állandó) vendég volt.¹¹

Janka szíve e húsvéti látogatás idején még szabad volt — legalább is Móricz Zsigmond irányában. A fiúval eddig mindössze három-négy alkalommal találkozott s talán észre sem vette még annak némán forrongó nagy szerelmét. Tudott-e róla vagy sem, hogy öt Majthényiné a saját fiának szánta feleségül, ma már nem állapítható meg. Neki már volt választottja még a pozsonyi diákevekből s ekkor — 1902 tavaszán — még nem hervadt el egészen az a reménye, hogy „Jenő”-höz fűződő álmai egyszer valóra válhatnak.

Nyugodt lelkiismerettel ment el tehát húsvétkor Majthényiné családi otthonába. A kedvelt és nagyrabecsült tanárnő kereste fel a szeretett és rajongó tanítvány szülői otthonát. Móricz Zsiga bizonyára alig titkolható örömmel fogadta ezt a látogatást, hiszen — végre — meghitt „családi” körben is egyútt lehetett ideáljával. A Hildenstab-család félig-meddig a saját — messze élő — családját helyettesítette ebben az időben. Hildenstabné — a közös szellemi érdeklődésen túl — talán azért is látta szívesen a maga házában a fiatal Móricz Zsigát, mert őt meg eladósorba került (bár a fiúnál hét évvel fiatalabb) Jucika lánya jövendőbelijének szánta. A sors — és a szerelem — azonban merőben másként keverte a fiatalok jövőjének kártyáját.

Arról nem tudunk, hogy Majthényi Miklós gondolt-e valaha is a Jankának való udvarlásra, vagy tudott-e édesanyja házassági tervéről. De Móricz Zsigmond ekkor már biztosan tudta, merre visz az ő szerelme útja. Annyi bizonyos, hogy ezen az 1902. évi húsvét vasárnapon még a régi, zavartalan, meghitt barátságban találkozott a Hildenstab-család és a két vendég.

5. A húsvéti találkozó alkalmával bizonyára szóba került a fiatalok között a másnapi látogatás terve is. Az akkoriban még nagyon kedvelt és divatos szokás, a húsvéti öntözködés, kedvező alkalmat nyújtott Móricz Zsigmond legelső látogatására Jankáék István úti lakásában. Ekkor ugyanis Janka nagymamája, özv. Hrencsik Mártonné és ennek nővére, Dolinszky Jozefine, a *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* két kedves öregje, — már mint Zsani néni és Pepi néni — is felköltözött Gömörből a fővárosba s itt a VII. ker. István út 3/a számú házban vett ki lakást.¹²

⁹ L. MÓRICZ VIRÁG: Apám regénye, 90.

¹⁰ Janka gyorsírásos feljegyzéseiben kétszer is „Majthényiné”-nak nevezi tanítványa édesanyját. Pedig ezt a nevet a családban csak az asszony első, válással végződött házasságából való Miklós fia, Móricz Zsigmond barátja, viselte.

¹¹ „Nálam egészen frivol és súlytalan játéknak tűnt fel, — írja jóval később Móricz Zsigmond is — hogy egy lánnyal kacérkodtam, akit koros barátnőm a saját fiához szánt.” L. A *Míg új a szerelem* című életrajzregény. 151.

¹² L. Budapesti Czim- és Lakásjegyzék. A Franklin Társulat kiadása. XIV. évf. 1902. május — 1903. április kötet. 927. és 1135. — A *Cimjegyzék* előző, 1900. és 1901. évi kötetiben még nem szerepel nevük, a következő 1903. és 1904. évi kötetek szerint pedig már a IX. ker. Márton utca 35/c alatt laktak.

Nem véletlen, hogy „Zsani néniék” az István úton kerestek lakást, amely pedig elég távol esett Kispesztől, ahová Janka akkor tanítani járt. A lakás megválasztásában — s egyáltalában Zsani néniék ama elhatározásában, hogy Budapestre költöznek — bizonyára a Janka sorsa, a helyzetén való könnyítés szándéka vezette az idős rokonokat.

Janka anyagi helyzete akkor — a kispesti magániskolától kapott jövedelmét tekintve — a szerénynél is szerényebnek volt mondható. Kis fizetését nyilván teljes egészében át kellett engednie — a lakás és ellátás fejében — a sokgyermekes Fűkő-családnak, amely maga is igen szerény viszonyok között élt.¹³

Az István úti lakás kibérlése után Janka elköltözött a Fűkő-családtól. Bármennyire szívélyesen fogadták is és bármily odaadóan segítették is Fűkőkék a kedves barátnőt, saját rokonai, nagymamája és idős nagynénje körében helyzete anyagilag is, egyéb tekintetben is elviselhetőbbé vált. Kévs keresetét most már magára költhette s emellett nem neki kellett egy sokgyermekes család háztartásában segítenie, hanem őt szolgálták ki a szerető rokonok.

Meglepő mégis, hogy miért nem a későbbi Márton utcai lakást vették ki mindjárt a Pestre költöző nagymamák, amely jóval közelebb esett Kispeszthez, mint az István úti lakás. Ezzel Janka a közlekedés szempontjából rosszabb helyzetbe került, mint Tűzoltó utcai lakásában volt. Ő maga vallja Móríc Zsigmond *Szentlőrinczi emlék* c. elbeszélésében, hogy „sokszor elkéstem reggel az előadás kezdetén a villanyos miatt . . . Pestről kijárni (elég terhes volt) és nem is tudtam olyan jókor kelni”.

Az István úti lakás kiválasztásában kétségtelenül Jankának az a terve befolyásolta a nagymamát, hogy a fővárosban meg fogja szerezni a polgári iskolai tanítónői oklevelet is. Még Fűkő Boriskához intézett október 1-i levelében is azt írja: „Most . . . újra felébredt bennem az az évek óta lappangó vágy, hogy csak tovább, előre . . . Lehet, hogy tán nagyravágyás ez, vagy csak ambíció, nem tudom, de szívesen leteszek előbbi tervemről¹⁴ a mostaniért cserébe. Pláné, ha csakugyan úgy van, mint írod, jövőre talán meg is valósíthatom mostani ideámat . . .” Ugyanennek a levélnek elején is azt írja, hogy „a kínálkozó állást elfogadni s a felsőbb képezdét letehetni, fő vágyam lenne, csakis az anyagi megélhetés tart vissza. . .”¹⁵

Miután elfoglalta állását a kispesti iskolában, szinte magától értetődően, de talán az igazgatónő hivatali biztatására is, megerősödött benne az elhatározás, hogy elvégzi a polgári iskolai képzőt s így a magasabbfokú képességgel megszerzi a magasabb fizetéshez való igényjogosultságot is.

Éppen ebben az időben építtették a városligeti István út és a Hermina út sarkán a polgári iskolai tanítónőképzőt is magába foglaló Erzsébet Nőiskola új épületét. Az 1902. év júniusában már készen állott az új iskolalapota, amelyben szeptemberben meg is indult az oktatás.¹⁶

Nyilván erre való tekintettel határozott úgy a vashegyi családi tanács, hogy a nagymama (és nővére) Pestre költözze itt, az épülő Erzsébet Nőiskola közelében béreljen lakást, hogy Janka minél kényelmesebben folytathassa majd tanulmányait.

Bizonyára szóba került ez a kérdés a fiatalok beszélgetései során is. Ezek a tervezetek lendítették Móríc Zsigmondot is ama szándéka felé, hogy 1902 őszén beiratkozik a tudományegyetem bölcsészeti karára és ott tanári oklevelet szerez. „Persze, ha Janka tanítónő, neki legalább is tanárnak kell lennie.” (Móríc Virág im. 61. l.) De ezek az ő tanári pályára irányuló tervezetei éppen úgy nem váltak később valóra, mint a Janka polgári iskolai oklevelének megszerzését célzó terv. Pedig sorsuk minden bizonnyal másképp alakul, ha továbbtanulási terveiket mindketten valóra váltják.¹⁷

Miért nem valósultak meg hát a fiatalok továbbtanulási tervei?

Móríc Zsigmond később — *Míg új a szerelem* c. regényében — úgy nyilatkozik, hogy Janka (nyilván 1902 tavaszán) hirtelen-váratlanul elveszítette minden érdeklődését és ambícióját a továbbtanulás iránt. Korábban az iskolában mindvégig „tökéletes tanuló” volt. Valóságga arra született: iskola-dísznek. Mindig, minden tanítója dicsekedett vele. De — különösképpen — mire a tanítónőképzővel végzett, pont kifáradt. Már arra nem volt energiája, hogy továbbtanuljon, a tanárnőképző már *sok volt* neki.¹⁸

¹³ L. az 1901. október 1-én kelt, barátnőjének, Fűkő Boriskának írott levelét. (Móríc Virág, i. m. 59–60.)

¹⁴ Ti., hogy falusi tanítónőnek menjen el „az Istenke háta mögé is”, hogy nagymamáját ott magához vehesse.

¹⁵ L. MÓRICZ VIRÁG: im. 59–60.

¹⁶ L. Nemzeti Nőnevelés. 1903. 8–16. és 68–81.

¹⁷ Az 1902. év szeptemberében Móríc Zsigmond — mint tudjuk — Kisujszálláson, a nagybátyja vezetése alatt álló gimnáziumban, mint „negyedik éves tanárjelölt” kapott — ideiglenesen — helyettes tanári állást.

¹⁸ L. im. 1959. évi kiad. 188. — „Aminth asszony lett — írja a regény más helyén Móríc Zsigmond — sajátjaos módon beszűntette a tanulást, a tudomány, a művészet, a szellemi fejlődés iránti érdeklődést . . .” — „Mint asszonynak, semmi kedve nem volt többé olvasni . . . szinte lenézte a könyvet. Soha többet nem tűnt fel benne semmi tovább-művelődési vágy . . . Ő végzett a tanulással, életre adta magát, alkotó (ti. munkás, dolgozó) életre. . .” (Uo. 183. és 188.)

Igy távolodtak el szellemileg egymástól mindjárt ismeretségük, majd házasságuk kezdetén, ami egyik csírája volt együttélésük későbbi boldogtalanságának.

Móricz Zsigmond visszaemlékezése magyarázza meg azt is, miért vált céltalanná 1902 tavaszán a nagymamák István úti lakásválasztása: Janka ekkor már elhatározta, hogy nem tanul tovább és megelégszik népiskolai képzésével. Ezért a család 1902 tavaszán elhagyta az István úti lakást és átköltözött a IX. Márton utca 35/c alatti házba.¹⁹

6. Alig egy héttel a húsvét-másodnapi vizit után Móricz Zsigmond munkanaplójában, a *Fehér Könyv*ben, új lapszámozást kezd. Mintha ezzel is jelezni akarná, hogy „új fejezet” kezdődik az életében. Az új számozású 5. oldalon két verse van az írónak 1902. áprius 9-i dátummal. Ezek egyike a már említett, Kisújszálláson fogant „költemény”. Ez a legelső olyan verse, amely Jankáról szól. Döcögő költőietlenségével is hűen kifejezi írója akkori lelkiállását. Bár a szerelem szó elő sem fordul a gyöngé kis versben, mégis elárulja, hogy költőjének lelke — a távolban is — állandóan tele van a szép leányra való emlékezéssel.²⁰

Egy héttel később újabb verseket ír a *Fehér Könyv*be. Ezek egyike ismét a költő érzelmevilágáról számot adó lírai vers. Címe ennek is *Utcán*:

Tudom is én, mi gyötör belül.
Szobából ki, megyek, tán csak elül.
Igen: El-öl. Hisz percről-percre nő,
Nincs hely, hogy Rá ne emlékezne ő . . .

Ekkor több mint két hete már, hogy nem találkoztak. Pedig — ha Janka is akarta volna —, akár naponta találkozhatnak, mert a leány ugyan el van foglalva iskolai munkájával, de az állástalan Móricz Zsigát semmiféle kötelező elfoglaltság nem korlátozta. Janka azonban még mindig tartózkodó. Nem fogadja a fiú udvarlását, nem szorgalmazza a találkozásokat.

Igy csak április 20-án kerül sor újabb — hatodik — találkozójukra. Erről Janka feljegyzése csak ennyit mond: „Április 26. a Városligetben voltunk.”

A találkozó pontosnak látszó dátuma körül némi zavar van, talán a gyorsírási szöveg hibás olvasása miatt. Valószínűleg az április 20-i dátum a helyes. Ezt látszik megerősíteni az a tény, hogy a *Fehér Könyv*ben 1902. április 20-i keltezéssel egy *Epilógus* című vers olvasható, amely minden bizonnyal ennek a sétának élményeiből fakadt. Itt nincs tévedés a keltezésben: világosan olvasható a Móricz Zsigmond kézírásával megírt vers alatt.²¹

A meghittnek induló ligeti séta „eredménye”, hogy a költő újra csalódik. Látnia kell, hogy még mindig nem jött el az ő tavasza, neki még mindig nem nyílik „szerelem-virág” s az a „pompás virág” nem az övé, bizony.

Az *Epilógus* után 3 hónapig nem írt újabb verset Jankáról vagy Jankához. Bátortalan és alacsony röptű, fantáziátlan „szerelmi” lírája elhallgatott.²²

¹⁹ A *Harmatos rózs*a kevés valóság-elemének egyike az a regényrészlet, amely Dávidházi Zsolt első vizitjéről számol be a leány nagyanyjánál: „Bealkonyodott. Az öreg néni nem tudott hova lenni az álmélkodás től s már szinte félt a világ szájától, hogy a fiatallemer, akitől ő csak feszít-vízítet várt, ittragadt és úgy megül, mint egy k l o k a.” (Ti. kottós). Im. 3. kiad. 101.

²⁰ Ezekre az időkre így emlékezik később egyik, Magoss Olga-hoz írt levelében: „Én . . . abban az időben . . . csak a könyvekbe, a témáimba (voltam szerelmes) . . . Most (ti. Jankával való megismerkedése után) futottam az utcán, kacagtam, táncoltam s verset írtam (bár nem tudtam). . .” L. Móricz Zsigmond levelei. Szerk. F. CSANAK DÓRA.

A kis vers szövege a következő:

 Az utcán

Ha szép leányt látok,
Biz' Isten, megállok.
Gyöngé szemem alig látja,
Hogy nem te, más lány a'.
De ha téged látlak,
Biz' Isten, meglátlak. . .
Gyöngé szívem nagyot dobban,
— So'se nézlek másnak.

²¹ A vers szövege:

Hány boldog pár kacaja cseng a Városligeten!
Csak én vagyok fáradtan, ridegen,
Jaj, ő is idegen!
Borongok: soh'se nyílt még nekem szerelem-virág, —
S ő ragyogó arccal beszél históriát
Rólad, kis hóvirág.*
Már vége, vége! Hajh, csalódtam: nem nyit tavaszom.
Az a pompás virág már nincsen itt, bizony:
Nem az enyém, bizony.

* (Talán ez a „hóvirág-história”, ez a hóvirág-motívum bukkán fel a *Harmatos rózs*a hóvirág-postájában s talán ez a tárgya a Gulyás Istvánnak 1902. június 9-én írt levelében említett *Hóvirág* című versének is.)

²² Ehelyett — egy héttel az *Epilógus* után — a Pestre került bugaci legényről ír verset, akinek az apja még csikós volt, de a fia már Pesten sztrájkol. (Tulajdonképpen Kispesten, az ottani Hóherceg-gyárban, Innen való a költő eme legelső munkásmozgalmi élménye.)

7. Jankával — április 20-a után — megint csak vagy két hét múlva, május elején találkozik újra. Ismét Majthényiné otthonában. Móríc Zsigmond még ekkor is a Hildenstab-család otthonában tartózkodik s valószínű, hogy a találkozó május 2-án történt, amikor az iskolákban az 1896. évi Millénium évfordulójáról emlékeztek meg és tanítási szünetet tartottak.

Figyelemre méltó, hogy Janka még ekkor is elment a Hildenstab-családhoz látogatóba. Ez azt mutatja, hogy sejtelve sem volt a család — elsősorban „anyámka” — családottságáról és iránta táplált növekvő ellenszenvéről (amiért a „hűtlen” Zsiga Juicikától hozza pártolt.²³ Erről a hetedik találkozóról egyébként semmi további részletet nem tudunk.

A találkozás után Móríc Zsigmond megint elutazott Kisújszállásra „feljeleni”, (ahogy Móríc Virág írja). Itt újból nekilátott nehezen születő vígoperettje átdolgozásához. Foglalkozik Csák Mátéról szóló balladájának írásával is. Közben roppant türelmetlenül várja az Uránia című folyóirathoz beküldött Reviczky-tanulmánya megjelenését.

8. Június elején már megint Kispesten van s innen tudatja Szász Károly szerkesztővel *Petőfi utca 70.* alatti új lakása címét. A fiatalok újabb találkozására ekkor került sor. „Mikor (Kisújszállásról) visszajött, meglátogattam a Márton utcában . . .” — olvassuk Janka feljegyzését.

Erre a látogatásra valószínűleg június 8-án került sor, amikor Zsani néniivel együtt elmentek a Képtárba. A látogatás során bizonyára büszkén és önérzetesen mutatta meg a családnak az Urániában akkor megjelent első irodalmi tanulmányát: frói tehetségének és elhivatottságának ezt a kézzelfogható bizonyágát.

Ez az első siker magát is fellelkesíti. Annyi reménytelen vergődés és sikertelenség után végre biztatónak látszik a jövő s most már Zsani néniék is nagyobb bizalommal fogadják. Valószínű, hogy féltve őrzött *Fehér Könyvét* is ekkor mutatja be a családnak, amelybe bele voltak ragasztva két év előtti debreceni újságíró korának irodalmi alkotásai is. Így került sor arra is, hogy Janka — szemérmesen, gyorsírással — bejegyezhesse a *Fehér Könyv*be első találkozásai dátumait. Ezért nem esik már szó a feljegyzésekben arról a június 26-i találkozóról, amelyet viszont maga Móríc Zsigmond írt meg *Szentlőrinci emlék* című írásában.²⁴

Az elbeszélés szerint ezúttal Janka Petőfi téri iskolájából indultak el együtt és siettek a lőrinci Erzsébet ligetben rendezett mulatságra. Ha hihetünk ennek az emlékeknek, ez volt az első alkalom, amikor Janka végre őszintén kiöntötte szívét a bizalmába fogadott fiú előtt. Ezzel a juniálissal végződött Móríc Zsigmond és Holics Janka első találkozásainak sorozata. Júliusban Janka már hazautazott szüleihez. Ide küldi július 27-én a költő a „Kedves Janka Nagysám”-nak címzett verses levelét.

Így múlt el Pesten és Kispesten az az 1902. évi tavasz, amely az irodalomban, mint a fiatalok „gyönyörű” és „rettenetes emlékü” tavasza él tovább. Az öt hónap alatt mindössze nyolc alkalommal találkoztak. A többi idő az el nem apadó sóvárgásé, az egyre hevülő, de viszonzatlan vágyódásé volt És a levélíráse. Cizne Mihály közlését, hogy ez időben félóránként írja a fiú Jankához szóló szerelmes leveleit, maga Móríc Zsigmond is megerősíti a *Míg új a szerelem . . .* egyik visszaemlékezésében.²⁵

Móríc Virág közlése szerint „a karácsonyi vakáció”-ra hazautazó leánynak is írt Móríc Zsigmond ilyen szerelmes levelet. Ugyanitt azt is írja Virág, hogy mikor Janka újév után visszajött Pestre, elkezdődött kettejük szerelmének „ártatlan, izgatott, hódító hajszája”, ahogy ez „írva találta a Harmatos rózsában”.²⁶

Ez a közlés azonban éppen olyan regényes pontatlanság, mint az író nő sok más életrajzi adata is az *Apám regényében*. Az 1901. év karácsonyán Janka még nem is ismerte Móríc Zsigát, aki így a hazautazás előtt nem is írhatott neki levelet és nem is várta a leányt vissza a vakáció után. Ha pedig arról lenne szó, hogy ez a levélírási 1902. karácsonya előtt történt, akkor meg az az állítás nem felel meg a valóságnak, hogy 1903. tavaszán kezdődött volna el a fiatalok szerelmének „hódító hajszája”.

A fiatalok első találkozásának története tehát nem így és nem úgy zajlott le és szerelmük sem olyan külső események során bontakozott ki 1902. tavaszán, ahogy „írva vagy a Harmatos rózsában”, hanem — hiteles adatokkal bizonyítva — pontosan úgy, ahogy a fentiek során előadtuk.

Afra János

²³ Amiről — ha egyébként nem tudták volna is — a postán keresztülhaladó szerelmes levelek alapján értesülhettek.

²⁴ Megjelent a Világ 1915. július 25-i számában.

²⁵ 192. l.

²⁶ Im. 39–40.